

Marek Domagała*

Anna Pudło-Jaremek**

Instytucjonalizacja związków osób tej samej płci. Uwagi na tle wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska

**Institutionalisation of Same-Sex Partnerships. Observations in the Light
of the ECtHR's Judgment in the Case of Przybyszewska and Others v. Poland**

The need for adequate protection for same-sex couples has been discussed in the case law of the ECtHR for many years. In 2023, the ECtHR gave several judgments on this issue (Fedotova and Others v. Russian Federation, Buhuceanu and Others v. Romania, Koilova and Babulkova v. Bulgaria), including its first one in that respect regarding Poland – the judgment of 12 December 2023 in the case of Przybyszewska and Others v. Poland. The purpose of this article is to outline the standard arising from the judgment as well as the implications of that ruling and selected problems related to the implementation thereof.

Keywords: positive obligation to recognise same-sex couples under Article 8 ECHR, ECtHR, Polish legal provisions

Europejski Trybunał Praw Człowieka od wielu lat podejmuje w swoim orzecznictwie kwestię konieczności stworzenia odpowiednich gwarancji dla par osób tej samej płci. W 2023 r. wydał kilka rozstrzygnięć dotyczących tej problematyki (np. Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska, Buhuceanu i in. vs. Rumunia, Koilova i Babulkova vs. Bułgaria), w tym pierwsze dotyczące Polski – wyrok z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska. Celem artykułu jest przedstawienie standardu wynikającego ze wskazanego wyroku, skutków tego orzeczenia oraz wybranych problemów związanych z jego wykonaniem.

Słowa kluczowe: pozytywny obowiązek uznania par osób tej samej płci wynikający z art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejski Trybunał Praw Człowieka, regulacje prawa polskiego

* **Dr Marek Domagała**

radca prawny

marek.domagala@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0310-2910>

** **Dr Anna Pudło-Jaremek**

Akademia Leona Koźmińskiego, Katedra Prawa Międzynarodowego i Prawa Unii Europejskiej, Polska
Kozminski University, Department of International Law and European Union Law, Poland

annapudlo@kozminski.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-6328-5205>

I. Wprowadzenie

Problem prawnego uznania związków osób tej samej płci pojawił się po raz pierwszy w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [dalej: Trybunał lub ETPC] pośrednio w sprawie *Mata Estevez vs. Hiszpania*¹. Trybunał nawiązał wtedy do pojawiających się w niektórych państwach tendencji do instytucjonalizacji takich związków. Jednocześnie stwierdził, że z powodu braku wspólnego stanowiska państw stron Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności² [dalej: Konwencja lub EKPC] związki te nie są chronione na podstawie art. 8 wspomnianego aktu.

Od tego czasu zarówno w Europie (Rada Europy, Unia Europejska), jak i na świecie rośnie poparcie dla wprowadzenia obowiązku prawnego uznania par jedнопłciowych, czego dowodzą np. orzeczenia Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego Republiki Południowej Afryki, Sądu Najwyższego Brazylii, Trybunału Konstytucyjnego Tajwanu oraz Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka³.

Chociaż stanowisko ETPC jest znane od wielu lat, to dopiero 12 grudnia 2023 r. wydał on pierwsze rozstrzygnięcie w tym zakresie odnoszące się do Polski⁴. Wyrok w sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska* stał się ostateczny 12 marca 2024 r. Celem artykułu jest przedstawienie standardu wynikającego ze wskazanego wyroku, skutków tego orzeczenia oraz wybranych problemów związanych z jego wykonaniem.

II. Wyrok w sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska*

W sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska* skarżącymi było dziesięcioro obywateli polskich, którzy tworzą pięć par jedнопłciowych (stałe związki). W Polsce jedynym sposobem na sformalizowanie związku jest zawarcie małżeństwa, na co zdecydowali się skarżący, którzy zwrócili się do lokalnych urzędów stanu cywilnego w celu dopełnienia niezbędnych formalności. Ich wnioski zostały jednak odrzucone, dlatego że krajowe przepisy nie przewidywały możliwości zawarcia małżeństwa przez dwie osoby tej samej płci. Wszyscy złożyli w latach 2017–2018 skargi konstytucyjne, w których zarzucili niezgodność przepisów Kodeksu rodzinnego

¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 maja 2001 r. w sprawie *Mata Estevez vs. Hiszpania*, skarga nr 56501/00.

² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284.

³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska*, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 90; *vide* także J. Scherpe, *The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights*, „Equal Rights Review” 2013, vol. 10.

⁴ Przy czym należy odnotować, że we wrześniu 2024 r. Trybunał wydał wyrok w sprawie *Formela i in. vs. Polska*, skarga nr 58828/12 i 4 in., w którym potwierdził istnienie obowiązku państwa w zakresie instytucjonalizacji związków osób tej samej płci.

i opiekuńczego z Konstytucją RP. Trybunał Konstytucyjny [dalej: TK] uznał, że przedstawiony przez nich problem jest zaniechaniem ustawodawczym, niepodlegającym jego kontroli⁵.

W wyroku Przybyszewska i in. *vs.* Polska ETPC orzekł, że:

1. Polskie prawo nie reguluje kwestii uznania i ochrony związków osób tej samej płci, co oznacza, że Polska nie wywiązała się z pozytywnego obowiązku zapewnienia skarżącym konkretnych ram prawnych zapewniających uznanie i ochronę ich związków. Uchybienie to spowodowało niezdolność skarżących do uregulowania podstawowych aspektów ich życia i stanowiło naruszenie ich prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a tym samym – art. 8 EKPC.

2. W świetle art. 14 Konwencji tradycje, stereotypy i postawy społeczne panujące w danym kraju nie mogą same w sobie uzasadniać różnic w traktowaniu ludzi ze względu na ich orientację seksualną. ETPC orzekł, że zarzucane negatywne, a nawet wrogie podejście heteroseksualnej większości nie może szkodzić interesowi skarżących, którym jest odpowiednie uznanie i zabezpieczenie ich związków przez prawo.

3. Ochrona rodziny w tradycyjnym znaczeniu może wprawdzie uzasadniać odmienne traktowanie par osób tej samej płci. W analizowanej sprawie brakuje jednak podstaw do twierdzenia, że przyznanie prawnego uznania i ochrony stabilnym, zaangażowanym związkom jednopłciowym może samo w sobie zaszkodzić rodzinom tworzoną w tradycyjny sposób lub zagrozić ich przyszłości czy integralności. Zagwarantowanie praw tym osobom nie pociąga za sobą osłabienia praw zapewnionych innym osobom lub parom osób przeciwnej płci.

4. Państwa dysponują swobodą oceny przy ustalaniu dokładnego reżimu prawnego dla par jednopłciowych. Kluczowe jest, aby udzielona im ochrona była odpowiednia ze względu na aspekty społeczne i kulturowe danego kraju – w tym wypadku Polski.

Zdanie odrębne do wyroku zgłosił sędzia Krzysztof Wojtyczek, który nie podzielił zarzutu naruszenia art. 8 Konwencji przez pozwane państwo, a jednocześnie odwołał się do poglądów wyrażonych w swoim zdaniu odrębnym w sprawie Fedotova i in. *vs.* Federacja Rosyjska. Podkreślił ponadto, że „orzecznictwo Trybunału nigdy nie wymagało systemu przewidującego rejestrację par tej samej płci”, a ich uznanie może być zapewnione przyznaniem określonych praw *ex lege*. Sędzia zwrócił uwagę, że polski system prawny gwarantuje tym osobom wiele praw, których lista jest poszerzana w orzecznictwie sądów krajowych. W konkluzji uznał, że spełniono minimalne wymagania określone w wyroku Fedotova i in. *vs.* Federacja Rosyjska.

⁵ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2021 r., sygn. akt SK 9/19, OTK ZU 2022, poz. 19.

III. Standard Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w obszarze uznania par osób tej samej płci jako pozytywny obowiązek realizacji art. 8 Konwencji przez państwa członkowskie – geneza

W wyroku Przybyszewska i in. vs. Polska Trybunał podkreślił, że pary osób tej samej płci mają zasadniczą potrzebę uznania prawnego⁶. Zatem pozytywnym obowiązkiem państwa jest zapewnienie ram prawnych, które umożliwiają takim parom odpowiednie uznanie i ochronę⁷, co wynika z dotychczasowej linii orzeczniczej ETPC⁸.

Już w sprawie Schalk i Kopf vs. Austria⁹ ETPC orzekł, że pary jedнопłciowe korzystają z ochrony swojego życia prywatnego i przysługuje im ochrona życia rodzinnego. Zarazem podkreślił, że państwa na podstawie art. 12 oraz art. 14 w zw. z art. 8 EKPC mają swobodę ograniczania dostępu do małżeństwa parom osób tej samej płci. Z kolei w sprawie Vallianatos i in. vs. Grecja¹⁰ dotyczącej tego, że władze Grecji umożliwiały zawieranie związków partnerskich osobom odmiennej płci, ale nie zezwalały na to parom jedнопłciowym, Trybunał orzekł naruszenie Konwencji z uwagi na nie dopuszczalne odmienne traktowanie par jedнопłciowych w stosunku do innych, które znajdowały się w porównywalnej sytuacji. Jak podkreśla się w literaturze, charakterystyczne dla ówczesnego stanowiska ETPC było stwierdzenie, że państwo, które nie zapewnia żadnej formy uznania związku osób tej samej płci i jednocześnie w swoim porządku prawnym przewiduje tylko instytucję małżeństwa pojmowanego jako związek kobiety i mężczyzny, nie narusza Konwencji. Ówczesna interpretacja EKPC przedstawiona przez Trybunał opierała się na argumentacji, że jej przepisy nie nakładają pozytywnego obowiązku uregulowania statusu prawnego związków jedнопłciowych¹¹.

Jednak w sprawie Oliari i in. vs. Włochy¹² Trybunał zawęził swobodę państwa w kwestii uznania związków osób tej samej płci. Orzekł bowiem, że rząd włoski nie wywiązał się z pozytywnego obowiązku zapewnienia skarżącym – parze osób tej samej płci, które chciały zawrzeć związek małżeński, co nie było możliwe na gruncie

⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 108–110.

⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 98; Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2023 r. w sprawie Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska, skarga nr 40792/10 i 2 in., par. 178.

⁸ *Vide* także na temat ewolucji interpretacji EKPC w kontekście związków osób tej samej płci: M Wąsik, *Związki osób tej samej płci. Konsekwencje braku regulacji w prawie polskim*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2024, s. 263 i n. oraz wskazana tam literatura.

⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 czerwca 2010 r. w sprawie Schalk i Kopf vs. Austria, skarga nr 30141/04.

¹⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 listopada 2013 r. w sprawie Vallianatos i in. vs. Grecja, skargi nr 29381/09 i 32684/09.

¹¹ M. Wąsik, *Wyrok Wielkiej Izby w sprawie Fedotova i inni przeciwko Rosji a podwyższony standard ochrony dla związków osób tej samej płci*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2023, nr 2, s. 39.

¹² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2015 r. w sprawie Oliari i in. vs. Włochy, skargi nr 18766/11 i 36030/11.

tamtejszego prawa – dostępu do szczególnych ram prawnych, które przewidują uznanie i ochronę ich związku (np. związek cywilny albo zarejestrowany związek partnerski), co stanowi naruszenie art. 8 EKPC. Tym samym ETPC odstąpił od stanowiska prezentowanego dotychczas. Z kolei w sprawie *Orlandi vs. Włochy*¹³ podkreślił, że państwa mają margines swobody oceny w zakresie prawnego uznania związków jednopłciowych zawartych za granicą – w zależności od okoliczności, przedmiotu sprawy oraz kontekstu prawnego i społecznego. Jednym z kluczowych czynników może być w tej kwestii to, czy porządki prawne umawiających się państw mają wspólne podstawy¹⁴. Trybunał podkreślił, że między państwami stronami Konwencji, które nie rejestrują związków osób tej samej płci, nie ma konsensusu w obszarze prawnego uznania takich związków zawartych za granicą. Dlatego potwierdzono możliwość własnej oceny w tym zakresie¹⁵. Obie sprawy rozpatrywano jednak na tle specyficznych rozwiązań włoskich, stąd jak odnotowuje się w literaturze, nie wiadomo, czy Trybunał doszedłby do takich wniosków również wtedy, gdyby kontekst krajowy był mniej sprzyjający¹⁶.

Dopiero w sprawie *Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska* ETPC po raz pierwszy wyraźnie orzekł, że państwo ma pozytywny obowiązek instytucjonalnego uznania par osób tej samej płci¹⁷. Stanowisko to podtrzymał następnie w sprawach *Buhuceanu i in. vs. Rumunia*¹⁸ oraz *Koilova i Babulkova vs. Bułgaria*¹⁹, a ostatnio w sprawie *Przybylszewska i in. vs. Polska*. Te rozstrzygnięcia wpisują się w europejski i międzynarodowy trend podnoszenia poziomu ochrony praw człowieka.

IV. Charakter reżimu prawnego dotyczącego instytucjonalizacji uznania związków jednopłciowych

Z dotychczasowego orzecznictwa Trybunału wynika, że art. 8 Konwencji wymaga od państw stron zapewnienia prawnego uznania i ochrony par osób tej samej płci przez wprowadzenie „szczególnych ram prawnych”. Ukształtowanie reżimu prawnego w odniesieniu do instytucji uznania – czyli zarówno formy, jak i treści

¹³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie *Orlandi vs. Włochy*, skargi nr 26431/12, 26742/122, 44057/12 i 60088/12.

¹⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie *Orlandi vs. Włochy*, skargi nr 26431/12, 26742/122, 44057/12 i 60088/12, par. 203.

¹⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie *Orlandi vs. Włochy*, skargi nr 26431/12, 26742/122, 44057/12 i 60088/12, par. 205.

¹⁶ L. Garlicki, *Fedotova i inni przeciwko Rosji, czyli sformowanie europejskiego standardu nakazującego prawne uznanie związków monoseksualnych*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2023, nr 2, s. 29.

¹⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2023 r. w sprawie *Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska*, skarga nr 40792/10 i 2 in., par. 187.

¹⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 maja 2023 r. w sprawie *Buhuceanu i in. vs. Rumunia*, skarga nr 20081/19 i 20 in.

¹⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 września 2023 r. w sprawie *Koilova i Babulkova vs. Bułgaria*, skarga nr 40209/20.

(zakresu) – pozostawiono przy tym w sferze szerokiego marginesu oceny państwa²⁰ ze względu na zróżnicowane krajowe rozwiązania prawne, które nie pozwalają na stwierdzenie konsensusu wynikającego z wyraźnego i rozwijającego się trendu²¹. Instytucjonalizacja uznania niekoniecznie musi mieć natomiast charakter małżeństwa²².

Odmienne stanowisko w powyższej materii przedstawił w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska polski rząd, który przede wszystkim zakwestionował istnienie pozytywnego obowiązku zapewnienia prawnego uznania parom osób tej samej płci. Powoławszy się na aspekty społeczne i prawne w kraju, zwrócił się o przyznanie mu szerokiego marginesu oceny w tym obszarze²³. Odwołał się przy tym do tradycyjnej koncepcji małżeństwa – jako związku kobiety i mężczyzny – która jego zdaniem stanowi społeczne i prawne dziedzictwo Polski. Trybunał zauważył, że omawiana sprawa nie dotyczy małżeństw osób tej samej płci. Przyznał wprawdzie, że ochrona rodziny w tradycyjnym znaczeniu co do zasady może uzasadniać odmienne traktowanie par jedнопłciowych, stwierdził jednak, że w analizowanej sprawie nie ma podstaw do stwierdzenia, że przyznanie prawnego uznania i ochrony takim parom pozostającym w stabilnym i zaangażowanym związku mogłoby samo w sobie zaszkodzić rodzinom tworzoną w tradycyjny sposób lub zagrozić ich przyszłości lub integralności²⁴. Co więcej, pojęcie rodziny, jak pokazują zmiany społeczne zachodzące od momentu wejścia Konwencji w życie, ewoluuje²⁵. Zatem żadna z przesłanek dotyczących interesu publicznego przedstawionych przez rząd nie przeważa zdaniem Trybunału nad interesem skarżących domagających się odpowiedniego uznania i właściwej ochrony prawnej swoich związków²⁶.

V. Prawne i faktyczne aspekty uznania związków osób tej samej płci

W sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska zarówno skarżący, jak i interwenienci podkreślali, że uznanie ma dwa wymiary – tożsamościowy oraz praktyczny.

Prawne uznanie związku stanowi część rozwoju tożsamości osobistej, jak również społecznej partnerów tej samej płci²⁷. Tożsamościowy wymiar uznania stanu cywil-

²⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 101.

²¹ L. Garlicki, *Fedotova i inni przeciwko Rosji...*, s. 32.

²² *Ibidem*.

²³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 103.

²⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 120.

²⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2023 r. w sprawie Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska, skarga nr 40792/10 i 2 in., par. 207–208.

²⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 122.

²⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2023 r. w sprawie Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska, skarga nr 40792/10 i 2 in., par. 143–144.

nego przez państwo na podstawie art. 8 EKPC zauważono już w sprawie *Dadaoucha vs. Malta*²⁸, w której Trybunał orzekł, że „nie znajduje powodu, dla którego uznanie przez państwo rzeczywistego stanu cywilnego danej osoby [...] nie powinno stanowić części jej tożsamości osobistej i społecznej chronionej na podstawie art. 8 Konwencji”. Z kolei w sprawie *Vallianatos i in. vs. Grecja* ETPC podkreślił, że instytucjonalizacja związku ma znaczenie nie tylko praktyczne, lecz także symboliczne – świadczy o zatwierdzeniu go przez państwo²⁹. Zatem oficjalne uznanie zapewnia legitymizację w stosunku do świata zewnętrznego³⁰.

W wymiarze praktycznym uznanie ma znaczenie z punktu widzenia realizacji praw, które ułatwiają partnerom codzienne życie³¹. Zatem oprócz zasadniczej potrzeby oficjalnego uznania pary jedнопłciowej, podobnie jak pary osób odmiennej płci, mają „podstawowe potrzeby” w zakresie ochrony – przy czym musi być ona „odpowiednia”³². Trybunał nie wyjaśnił dotychczas, co rozumie przez to sformułowanie, jednak mając na uwadze cel Konwencji, którym jest zagwarantowanie praw praktycznych i skutecznych, a nie teoretycznych i iluzorycznych, można stwierdzić, że ochrona taka powinna być wystarczająca.

Odnosnie do praktycznego wymiaru uznania prawnego Trybunał w nawiązaniu do wcześniejszego orzecznictwa³³ stwierdził, że sprawa *Przybyszewska i in. vs. Polska* nie odnosi się do pewnych konkretnych praw „uzupełniających”, które mogą, ale nie muszą wynikać ze związku osób tej samej płci i mogą być przedmiotem ostrych kontrowersji. Dotyczy ona wyłącznie ogólnej potrzeby uznania prawnego i podstawowej ochrony skarżących jako par jedнопłciowych. ETPC potwierdził minimalny zakres takiej ochrony: „Trybunał miał już okazję odnieść się w niektórych wyrokach do aspektów, zarówno materialnych (alimenty, podatki lub dziedziczenie), jak i moralnych (prawa i obowiązki w zakresie wzajemnej pomocy), które stanowią integralną część pożycia małżonków i których odniesienie do związków par osób tej samej płci wywoła korzystne efekty”³⁴.

Inaczej interpretują powyższy aspekt komentatorzy. Wskazują, że w swojej istocie sprawa *Przybyszewska i in. vs. Polska* odnosi się do okoliczności wykreowania przez

²⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 20 lipca 2010 r. w sprawie *Dadaoucha vs. Malta*, skarga nr 38816/07, par. 48.

²⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 listopada 2013 r. w sprawie *Vallianatos i in. vs. Grecja*, skarga nr 29381/09 i 32684/09, par. 81.

³⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska*, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 109; Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2023 r. w sprawie *Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska*, skarga nr 40792/10 i 2 in., par. 200–201.

³¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska*, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 102.

³² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska*, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 102.

³³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2023 r. w sprawie *Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska*, skarga nr 40792/10 i 2 in., par. 190.

³⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska*, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 102.

Trybunał katalogu praw z art. 8 EKPC, które powinny być zapewnione parom tej samej płci³⁵. Katalog ten nie obejmuje jednak obszaru wychowania dzieci, co postulowali zarówno skarżący, jak i interwenienci zewnętrzni³⁶. Wprawdzie ETPC w wyroku powtarzał, że konieczne są ochrona prawna i uznanie partnerów tej samej płci, jednak pominął kwestię życia rodzinnego. Tymczasem podkreśla się, że w rodzinach par osób tej samej płci nierzadko wychowują się dzieci, które brak ram prawnych stawia w zawieszeniu prawnym i że celem Trybunału w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska mogłoby być przeprowadzenie kontroli *in concreto*³⁷.

W odniesieniu do spornej kwestii katalogu praw z art. 8 EKPC przysługujących parom jedno- i różnopłciowym warto odnotować, że pary osób tej samej płci znajdują się zasadniczo w podobnej sytuacji do par osób odmiennej płci, jeśli chodzi o potrzebę formalnego uznania i ochrony ich związku, jak wielokrotnie stwierdzał Trybunał. Analogicznie zatem mogą korzystać z tych samych praw, dlatego tworzenie odrębnego katalogu nie wydaje się trafnym rozwiązaniem.

Wobec powyższego brak formalnego uznania związków osób tej samej płci skutkuje tym, że takie pary pozostają w zawieszeniu prawnym, ponieważ pozbawione są jakiejkolwiek ochrony, i borykają się z trudnościami w życiu codziennym (sprawy dotyczące dziedziczenia, opieki zdrowotnej, prawa podatkowego itp.)³⁸. Polski rząd wprawdzie przyznał, że krajowe regulacje nie uznają związków jednopłciowych skarżących, stwierdził jednak, że nie stwarza to dla tych osób żadnej niekorzystnej sytuacji, ponieważ mogą one korzystać ze wszystkich praw wynikających z art. 8 EKPC³⁹ (m.in. wzajemne udzielenie pełnomocnictw czy wskazanie partnerów jako spadkobierców w testamencie). Trybunał nie podzielił tej argumentacji rządu i orzekł, że obowiązujące polskie regulacje nie zaspokajają podstawowych potrzeb par jednopłciowych w zakresie ich uznania⁴⁰.

Niewątpliwie „samoistna wartość” uznania jest ważna nie tylko dla związków osób tej samej płci, lecz także dla systemu EKPC, ponieważ sprzyja ono włączeniu społecznemu, równości, demokracji i zwiększa skuteczność Konwencji⁴¹. Brak reżimu

³⁵ Między innymi M. Wąsik, *Przybyszewska and Others v. Poland: A Milestone for Poland While a Tiny Brick for Other Countries*, <<https://strasbourgeoisobservers.com/2024/01/16/przybyszewska-and-others-v-poland-a-milestone-for-poland-while-a-tiny-brick-for-other-countries/>>, dostęp 20 IV 2024.

³⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 59, 76, 89 i 92.

³⁷ Między innymi M. Wąsik, *Przybyszewska and Others v. Poland...*

³⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 108.

³⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 73.

⁴⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in., par. 115.

⁴¹ G. Fedele, *Milestone or Missed Opportunity? The ECtHR Grand Chamber Judgment in Fedotova v. Russia on the Legal Recognition of Same-Sex Couples*, <<https://www.ejiltalk.org/milestone-or-missed-opportunity-the-ecthr-grand-chamber-judgment-in-fedotova-v-russia-on-the-legal-recognition-of-same-sex-couples/>>, dostęp 20 IV 2024.

prawnego uznawania i ochrony par osób tej samej płci wpływa zarówno na osobistą, jak i na społeczną tożsamość skarżących jako osób homoseksualnych, które pragną, aby ich związki były legitymizowane i chronione przez prawo⁴².

VI. Prawne uznanie par osób tej samej płci jako efekt konsensusu

Prawne uznanie par osób tej samej płci było przedmiotem wielu spraw rozpatrywanych przez Trybunał. Jednak, jak wskazują komentatorzy⁴³, w sprawie *Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska*, a następnie m.in. w sprawie *Przybyszewska i in. vs. Polska ETPC* po raz pierwszy przełożył je na nowe prawo chronione na podstawie art. 8 EKPC, tj. prawo do uznania par osób tej samej płci. Sędzia K. Wojtyczek zinterpretował to jako „poważną zmianę paradygmatu ochrony praw człowieka”, ponieważ ETPC wykreował nowe konwencyjne prawo bez zmiany traktatu – Konwencji⁴⁴.

Zgodnie z jej art. 32 ust. 1 Trybunał jest „właściwy do rozpoznania wszystkich spraw dotyczących interpretacji i stosowania” Konwencji. Kompetencję tę realizuje przez traktowanie EKPC jako żywego instrumentu i interpretowanie jej przez pryzmat zmian społecznych, tak aby zawarte w niej prawa nie stały się iluzoryczne⁴⁵. Z taką sytuacją mamy do czynienia również w przypadku uznania par osób tej samej płci jako nowego uprawnienia wywiedzonego z art. 8 EKPC. Trybunał, aby rozszerzyć ich ochronę, po raz kolejny sięgnął do konsensusu jako środka interpretacji Konwencji⁴⁶. Część przedstawicieli doktryny nie aprobuje takiego działania z uwagi na problemy natury interpretacyjnej – uzależnienie korzystania z praw konwencyjnych od stanowiska większości państw. W ich opinii nie wiadomo bowiem, czy tendencja rozszerzania praw osób tej samej płci będzie wzrostowa. Co zatem w sytuacji, w której konsensus ulegnie regresowi?⁴⁷ Wydaje się, że omawianą praktykę Trybunału legitymizuje zasada efektywności ochrony praw człowieka. ETPC kieruje się nią od lat, korzystając ze wspomnianej już doktryny żywego instrumentu, co prowadzi do rozszerzania konwencyjnego zakresu ochrony związków osób tej samej płci w wyniku procesu orzeczniczego.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Z. Vikarská, *The Many Troubles of the Fedotova Judgment*, <<https://verfassungsblog.de/the-many-troubles-of-the-fedotova-judgment/>>, dostęp 20 IV 2024; C. Poppelwell-Scevak, *Until Social Norms Say I Do: How the Grand Chamber Taketh and Giveth away in Fedotova and Others v. Russia*, <<https://strasbourgobservers.com/2023/04/12/until-social-norms-say-i-do-how-the-grand-chamber-taketh-and-giveth-away-in-fedotova-and-others-v-russia/>>, dostęp 20 IV 2024.

⁴⁴ *Vide* Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2023 r. w sprawie *Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska*, skarga nr 40792/10 i 2 in., par. 3.2 zdania odrębnego sędziego K. Wojtyczka.

⁴⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 maja 1980 r. w sprawie *Artico vs. Włochy*, skarga nr 6694/74, par. 33.

⁴⁶ J.T. Theilen, *European Consensus Between Strategy and Principle. The Uses of Vertically Comparative Legal Reasoning in Regional Human Rights Adjudication*, Nomos, Baden-Baden 2020.

⁴⁷ Na przykład C. Poppelwell-Scevak, *op. cit.*

VII. Skutki wyroku Przybyszewska i in. vs. Polska

Zgodnie z art. 46 ust. 1 EKPC „Wysokie Układające się Strony zobowiązują się do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału we wszystkich sprawach, w których są stronami”. Wobec tego na państwie pozwany, czyli takim, wobec którego stwierdzono, że ponosi odpowiedzialność za naruszenia postanowień Konwencji, spoczywa obowiązek wykonania ostatecznego wyroku, czyli podjęcia wszelkich działań zmierzających do wdrożenia jego postanowień⁴⁸. Stan rzeczy osądzonej dotyczy okoliczności objętych skargą, co skutkuje uznaniem, że żaden organ państwa nie może podważać stwierdzenia naruszenia EKPC, oraz wywołuje niemożność prowadzenia kolejnego postępowania konwencyjnego w danej sprawie⁴⁹.

Oprócz powyższego wyrokom Trybunału przysznaje się szersze oddziaływanie, które wykracza poza wymiar relacji *inter partes*⁵⁰. Takie orzeczenie, w zależności od treści, może powodować ustalenie precedensu orzeczniczego adresowanego do wszystkich państw stron Konwencji⁵¹. Szersze oddziaływanie orzeczenia Trybunału jest związane z „monopolem jurysdykcyjnym” tego sądu w zakresie wykładni i stosowania EKPC⁵², co m.in. oznacza, że jej interpretacja ustalona przez ETPC w danym wyroku ma wiążący charakter dla wszystkich innych organów międzynarodowych i krajowych, które stosują ten akt.

VIII. Dotychczasowe problemy na gruncie prawa polskiego. Granice wykładni sądowej

Jak wskazano wyżej, w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska ETPC orzekł, że polskie ustawodawstwo nie zapewnia parom osób tej samej płci wymaganego poziomu uznania prawnego i ochrony. Brak wprowadzenia stosownych regulacji w tym zakresie od lat stanowi wyzwanie dla polskich sądów. Te, co do zasady podzielając stanowisko, że takie unormowania mieszczą się w zakresie prawa do życia rodzinnego (art. 8 EKPC), poszukują od dawna odpowiednich sposobów wykładni istniejących już przepisów, która z jednej strony byłaby w stanie chociaż częściowo wypełnić istniejącą lukę prawną, a z drugiej – nie wkraczałaby w kompetencje zastrzeżone dla prawodawcy.

⁴⁸ A. Wróbel, komentarz do art. 46, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, red. L. Garlicki, t. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2011, s. 385; L. Garlicki, *Rola sędziego krajowego w procesie wykonywania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2015 r., s. 6; *vide* też Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 września 2015 r., sygn. akt SK 21/14, par. 5 uzasadnienia.

⁴⁹ L. Garlicki, komentarz do art. 46, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka...*, s. 352–354.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 360.

⁵¹ *Ibidem*, s. 29.

⁵² *Vide* m.in. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2023 r., sygn. akt II KK 538/22; I. Kondak, komentarz do art. 32, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka...*, s. 100, 103.

W pewnym zakresie sądy do tej pory radziły sobie z tym problemem, dokonując prokonstytucyjnej czy prokonwencyjnej wykładni przepisów ustawowych. Przykładem są uchwały Sądu Najwyższego [dalej: SN] – zarówno Izby Cywilnej⁵³, jak i Izby Karnej⁵⁴ – dotyczące definicji osób faktycznie pozostających we wspólnym pożyciu czy osoby najbliższej. Dzięki tym uchwałom nie budzi już wątpliwości fakt, że na gruncie zarówno art. 691 § 1 Kodeksu cywilnego⁵⁵ [dalej: k.c.], jak i art. 115 § 11 Kodeksu karnego⁵⁶ odmienność płci osób będących w takiej relacji nie jest warunkiem uznania ich za pozostające we wspólnym pożyciu. SN odwołał się do art. 32 ust. 1 i 2 oraz art. 47 Konstytucji RP i podkreślił, że zawężenie rozumienia zwrotu „pozostawanie we wspólnym pożyciu” wyłącznie do określonej relacji między osobami płci odmiennej oznaczałoby niedopuszczalne zróżnicowanie ochrony prawnej⁵⁷.

W podobnym kierunku od wielu lat zmierza orzecznictwo dotyczące ochrony dóbr osobistych, w tym odnoszące się do więzów bliskości. Jak wskazał SN, „więź bliskości, powiązana z więzią emocjonalną, stanowi dobro osobiste i przedmiot ochrony jako immanentnie związana z człowieczeństwem, obejmująca psychiczną i fizyczną integralność człowieka, osobista i niezbywalna wartość, której emanacją jest prawo do pozostawania w bliskości z osobami najbliższymi we wszystkich aspektach tej więzi”⁵⁸. Kryterium obiektywnym określenia stosunku bliskości kształtującego treść i zakres prawa związanego z omawianym dobrem może być stosunek zarówno formalny, czyli małżeństwo, jak i niesformalizowany, np. związek partnerski⁵⁹.

Uznanie relacji bliskości dwóch osób tej samej płci żyjących w faktycznym związku nie stanowiło dla polskich sądów problemu, jednak konsekwencje prawne takiego uznania zależały faktycznie od stopnia elastyczności danej regulacji i możliwości jej prokonstytucyjnej czy prokonwencyjnej wykładni. Jakkolwiek za dopuszczalną uznaje się tzw. prawotwórczą wykładnię stosowaną przez sądy, to jednak nie może ona prowadzić do interpretacji *contra legem*⁶⁰. Tym samym pozostało wiele kwestii istotnych z punktu widzenia budowania relacji, których dwie osoby tej samej płci nie mogą osiągnąć, dopóki nie zadziała ustawodawca. Można wskazać kilka przykładów ilustrujących ten problem.

⁵³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2012 r., sygn. akt III CZP 65/12.

⁵⁴ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2016 r., sygn. akt I KZP 20/15.

⁵⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2024 r. poz. 1061.

⁵⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 2025 r. poz. 383.

⁵⁷ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2016 r., sygn. akt I KZP 20/15, uzasadnienie.

⁵⁸ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2018 r., sygn. akt III CZP 36/17.

⁵⁹ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2018 r., sygn. akt III CZP 36/17.

⁶⁰ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 21–22; Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 września 2023 r., sygn. akt II OZ 454/23.

Zaczynając od bardziej symbolicznych – zmiana nazwiska rodzowego na nazwisko wynikające z faktycznego związku partnerskiego, choć uzasadniona więzami emocjonalnymi i wspólnym życiem, wobec braku instytucjonalizacji tego typu związków w Polsce nie jest uznawana przez sądy administracyjne⁶¹ za wynikającą z „ważnego powodu”, a w tym samym nie jest dozwolona w świetle art. 4 ust. 1 Ustawy z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska⁶².

Dalsze niedostatki widać w obszarze dotyczącym pełnomocników procesowych w procedurze cywilnej czy sądowoadministracyjnej. Uwzględniając więzy bliskości (rodzinne), ustawodawca zasadniczo umożliwia bycie pełnomocnikiem małżonkowi, rodzeństwu, wstępnym lub zstępny strony oraz osobom pozostającym z nią w stosunku przysposobienia⁶³. Bardziej liberalne w tym zakresie są przepisy procedury administracyjnej⁶⁴.

Szczególnie doniosły rezultat braku instytucjonalizacji związków jednopłciowych stanowią przepisy prawa spadkowego, według których osoby żyjące w faktycznym związku partnerskim w ogóle nie są uwzględnione w ramach dziedziczenia ustawowego⁶⁵, a co za tym idzie: nie są również uprawnione do otrzymania ewentualnego zachowku⁶⁶. Sprawa dodatkowo się komplikuje w sytuacji dziedziczenia osób, które zawarły małżeństwo lub związek partnerski z partnerem tej samej płci w innym kraju Unii Europejskiej. W wypadku dziedziczenia testamentowego osoby te traktowane są przez polskie prawo jako osoby obce zmarłemu, co oznacza, że nie tylko są narażone na pełną odpowiedzialność z tytułu zachowku wobec jego rodziny, lecz także są wliczane do ostatniej, trzeciej grupy podatkowej („inny nabywca”) na potrzeby ustalenia daniny od otrzymanego spadku⁶⁷. Analogicznie dzieje się przy dokonywaniu darowizn między partnerami, co jest o tyle krzywdzące, że często prowadzą oni wspólne gospodarstwo domowe, podobnie jak małżonkowie.

Jeszcze inny problem występuje na gruncie prawa ubezpieczeń społecznych, w którym np. za członków rodziny uważa się małżonka, rodziców, rodzica dziecka, ojczyma, macochę, teściów, dziadków, wnuki, rodzeństwo oraz dzieci w wieku powyżej 14 lat – jeżeli pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym

⁶¹ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 10 października 2017 r., sygn. akt II OSK 293/16.

⁶² Ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska, Dz.U. z 2021 r. poz. 1988.

⁶³ *Vide* art. 87 ust. 2 Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 1568, oraz art. 35 ust. 2 Ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz.U. z 2024 r. poz. 935.

⁶⁴ Artykuły 33 ust. 1 Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 572.

⁶⁵ Artykuł 931–933 k.c.

⁶⁶ Artykuł 991 k.c.

⁶⁷ Artykuł 14 ust. 3 Ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn, Dz.U. z 2024 r. poz. 1837.

z ubezpieczonym w okresie sprawowania opieki nad nimi⁶⁸. Taka definicja wyklucza prawo do otrzymywania zasiłku opiekuńczego przez osobę pozostającą w związku partnerskim, mimo że istnieje obiektywna konieczność opiekowania się chorym czy niepełnosprawnym partnerem, w czego wyniku taka osoba nie może wykonywać pracy zawodowej.

Istnieją też trudności prawnoadministracyjne, np. w przypadku transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, gdy jako rodzice wpisane są osoby tej samej płci. Polskie prawo nie dopuszcza takiej transkrypcji, dlatego że nie zna instytucji rodziców jedнопłciowych i nie przyznaje związkom partnerskim praw rodzicielskich. Naczelny Sąd Administracyjny [dalej: NSA], uznając sprzeczność tej transkrypcji z podstawowymi zasadami polskiego prawa rodzinnego, miał na uwadze skutki, jakie zaistniałyby w polskim porządku prawnym w wyniku jej dokonania. Zagrożona byłaby spójność systemu prawa, gdyby funkcjonowały w nim polskie akty urodzenia zawierające dane, których nie można byłoby umieścić w akcie rejestrującym urodzenie dziecka w Polsce⁶⁹.

Duże trudności powoduje od lat kwestia odpowiedniej podstawy prawnej rozliczeń wzajemnych partnerów po zakończeniu nieformalnego związku. Na stopień skomplikowania tego problemu zwrócił już wiele lat temu uwagę SN, wskazując na niedopuszczalność stosowania tu wprost albo przez analogię przepisów z zakresu małżeńskich stosunków majątkowych⁷⁰. SN podkreślił też brak uniwersalnej podstawy rozliczeń czy trudności wynikające z konieczności stosowania instytucji prawnych stworzonych dla typowego obrotu cywilnoprawnego do sytuacji charakteryzujących się specyficznym splotem więzów osobistych i majątkowych⁷¹.

Istnieje zatem wiele problemów, wyżej jedynie zasygnalizowanych, które musi rozstrzygnąć ustawodawca. Nie zastąpią tego ani prokonstytucyjna czy prokonwencyjna wykładnia sądowa, ani też umowy cywilnoprawne zawierane przez partnerów. Tym samym trudno zaakceptować pogląd wyrażony we wspomnianym na wstępie zdaniu odrębnym K. Wojtyczka, jakoby Polska spełniała minimalne wymagania dotyczące związków osób tej samej płci.

⁶⁸ Artykuł 32 ust. 2 Ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, Dz.U. z 2025 r. poz. 501.

⁶⁹ Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 grudnia 2019 r., sygn. akt II OPS 1/19.

⁷⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2007 r., sygn. akt IV CSK 301/07; podobnie Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2021 r., sygn. akt II CSKP 106/21.

⁷¹ Obecnie przeważa pogląd, że właściwą podstawą prawną rozliczeń między konkubentami, w tym dotyczących nakładów poniesionych na majątek jednego z nich, są przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, chyba że szczególne okoliczności sprawy wskazują na istnienie innej podstawy prawnej (*vide* Wyrok Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 21 czerwca 2022 r., sygn. akt II AKa 450/21; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2017 r., sygn. akt V CSK 198/16).

IX. Problem oceny konstytucyjności braku instytucjonalizacji związków osób tej samej płci i konstytucyjne wyzwania odnoszące się do tworzonej regulacji

Brak instytucjonalizacji związków osób tej samej płci jest oczywiście problemem nie tylko na gruncie EKPC, lecz także w świetle Konstytucji RP, zwłaszcza z perspektywy jej art. 32 czy art. 47. Nie dziwią zatem próby przedstawienia tego zagadnienia do rozstrzygnięcia TK, zwłaszcza w ramach instytucji skargi konstytucyjnej. Począwszy od postanowienia z 12 października 2011 r., sygn. akt Ts 15/11, po te wydane 10 lat później, tj. z 1 lipca 2021 r., sygn. akt SK 4/19, SK 15/17, oraz z 15 grudnia 2021 r., sygn. akt SK 13/17, SK 14/17, SK 9/19, zasadniczo widzi on jednak w tak przedstawionym problemie prawnym tzw. zaniechanie ustawodawcze, które nie podlega jego kognicji. W ocenie TK prawodawca nie uregulował tych kwestii świadomie i celowo. Analogiczne zachowawcze stanowisko zajmowały już sądy konstytucyjne w innych państwach europejskich, a sprawa zmieniała się dopiero na skutek wyroku ETPC⁷².

Polski ustawodawca decydujący się na wprowadzenie instytucji związku partnerskiego w ramach realizacji rozstrzygnięcia Trybunału musi jednak mieć na uwadze art. 18 Konstytucji RP, zgodnie z którym małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Zasadniczym problemem, podnoszonym zresztą od lat, jest określenie tego, czy i w jaki sposób ten przepis ogranicza ustawodawcę w zakresie instytucjonalizacji związków osób tej samej płci. Jak wskazuje Piotr Tuleja, dotąd w doktrynie prezentowano trzy koncepcje⁷³, mówiące kolejno, że: 1) przepis ten wyklucza możliwość wprowadzenia małżeństw jedнопłciowych czy związków partnerskich; 2) przepis ten wyklucza małżeństwa jedнопłciowe, ale dopuszcza możliwość wprowadzenia związków partnerskich; 3) przepis ten nakazuje szczególną opiekę i ochronę małżeństw osób heteroseksualnych przy braku zakazu instytucjonalizacji małżeństw jedнопłciowych czy związków partnerskich. Do najbardziej dyskusyjnych zagadnień wykładni art. 18 Konstytucji RP należą rozumienie użytego w nim

⁷² *Vide* Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2015 r. w sprawie Oliari i in. vs. Włochy, skargi nr 18766/11 i 36030/11, uzasadnienie.

⁷³ P. Tuleja, komentarz do art. 18, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, LEX. *Vide* na ten temat w szczególności E. Łętowska, J. Wołęński, *Instytucjonalizacja związków partnerskich a Konstytucja RP z 1997 r.*, „Państwo i Prawo” 2013, z. 6; A. Mączyński, *Konstytucyjne i międzynarodowe uwarunkowania instytucjonalizacji związków homoseksualnych*, [w:] *Związki partnerskie. Debata na temat projektowanych zmian prawnych*, red. M. Andrzejewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2013, s. 84, 90–91; A. Jezusek, *Możliwość instytucjonalizacji związku osób tej samej płci w świetle art. 18 Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 4(129); K. Michałek, *Art. 18 Konstytucji w odniesieniu do możliwości wprowadzenia instytucji małżeństw jedнопłciowych w Polsce*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2023, z. 4, s. 53–66; J. Pawliczak, *Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014.

słowa „jako” oraz rozstrzygnięcie, czy w ogóle mamy w tym miejscu do czynienia z definicją małżeństwa⁷⁴.

W uzasadnieniach wskazanych wyżej postanowień TK z 2021 r. wyraźnie jednak zasygnalizowano potencjalną niezgodność regulacji umożliwiających zawieranie małżeństw osobom tej samej płci z wymienionym przepisem ustawy zasadniczej. W podobnym duchu wypowiadała się także część sądów⁷⁵. Trudno pominąć to stanowisko w debacie nad przyszłą regulacją, jednak analogiczny problem występował również w innych krajach europejskich. Przykładowo Trybunał Konstytucyjny Hiszpanii w wyroku z 6 listopada 2012 r., sygn. akt 198/2012 – przy podobnie brzmiącym przepisie konstytucyjnym⁷⁶, a jednocześnie przy doktrynalnych rozbieżnościach – ostatecznie zaakceptował dokonane przez ustawodawcę rozszerzenie instytucji małżeństwa na pary osób tej samej płci. Hiszpański trybunał podkreślił, że nowelizacja w żaden sposób nie ograniczyła prawa par różnopłciowych do zawarcia małżeństwa, pary jednopłciowe zyskały zaś możliwość skorzystania z tego prawa, co należy odczytywać jako wzmocnienie gwarancji poszanowania godności i swobodnego rozwoju osobowości jednostki. Dowodzi to istnienia pola do przyjmowania różnych wariantów wykładni. Dopóki zatem polski TK nie rozstrzygnie tej kwestii, pozostanie ona formalnie otwarta.

Wyrok ETPC nie wymaga jednak od Polski wprowadzenia małżeństw osób tej samej płci. W tym kontekście warto podkreślić, że o ile TK negatywnie ocenia potencjalne rozszerzenie instytucji małżeństwa na pary jednopłciowe, o tyle nie czyni takich uwag pod kątem ewentualnych związków partnerskich („jakiegokolwiek formy prawnej instytucjonalizacji związków tworzonych przez osoby tej samej płci”⁷⁷). TK w ogóle się tą drugą kwestią nie zajmował mimo podnoszenia jej przez skarżących, ponieważ jak wskazał – rozstrzygnięcia administracyjne i sądowe wydane w sprawach skarżących dotyczyły wyłącznie zawarcia związku małżeńskiego. Na temat hipotetycznego wprowadzenia związków partnerskich przez ustawodawcę wypowiedziały się natomiast wprost polskie sądy. Na przykład NSA w wyrokach z dnia 22 czerwca 2021 r., sygn. akt II OSK 2608/19, z dnia 14 grudnia 2022 r., sygn. akt II OSK 3973/19, i z dnia 17 maja 2023 r., sygn. akt II OSK 1461/20, orzekł, że art. 18 Konstytucji RP nie przesądza o niemożliwości prawnego uregulowania w jakiegokolwiek

⁷⁴ *Vide* np. A. Jezusek, *op. cit.*

⁷⁵ *Vide* Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 25 października 2016 r., sygn. akt II GSK 866/15; Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Katowicach z dnia 13 czerwca 2017 r., sygn. akt V Acz 495/17.

⁷⁶ Artykuł 32 ust. 1 Konstytucji Hiszpanii stanowi, że mężczyzna i kobieta mają prawo zawrzeć związek małżeński przy poszanowaniu pełnej równości prawnej. Konstytucja Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r., tłum. T. Mołdawa, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Hiszpania_pol_300612.pdf>, dostęp 18 VI 2025

⁷⁷ Brak istnienia tego typu formy prawnej było głównym zarzutem podniesionych w skargach konstytucyjnych przed TK w sprawach SK 4/19, SK 15/17, SK 13/17, SK 14/17, SK 9/19. Trybunał zwrócił jednak uwagę, że skarżący podjęli próbę zawarcia małżeństwa i wyłącznie tej kwestii dotyczyły przedstawione przez nich orzeczenia sądowe. Z tego powodu nie brał w ogóle pod uwagę problemu innej formy prawnej niż małżeństwo.

formie związków osób tej samej płci, ale podkreśla szczególną ochronę małżeństwa, które jest związkiem kobiety i mężczyzny. Podobne stanowisko zajmują wojewódzkie sądy administracyjne⁷⁸.

Także praktyka innych państw Unii Europejskiej, które wprost zdefiniowały w ustawie zasadniczej małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, pokazuje, że dopuszczalne jest wprowadzenie instytucji związków partnerskich dla osób tej samej płci⁷⁹. Biorąc pod uwagę wyżej przytoczone wypowiedzi TK oraz NSA, należy uznać, że art. 18 Konstytucji RP przynajmniej nie stoi temu na przeszkodzie. To stanowisko jest wzmacniane wyrokiem w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, a dominuje również w doktrynie⁸⁰, w której wcześniej przyjmowano, że ewentualne rozstrzygnięcie ETPC zobowiązujące Polskę do instytucjonalizacji związków partnerskich będzie oznaczało nowy istotny czynnik wpływający na wykładnię wspomnianego artykułu ustawy zasadniczej⁸¹. Sam TK w dotychczasowym orzecznictwie podkreślał, że traktuje standardy wynikające z Konwencji jako wskazówki interpretacyjne do ustalania treści wymagań konstytucyjnych, respektując i realizując zasadę, w myśl której Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego (art. 9 Konstytucji RP)⁸². Stwierdzenie przez ETPC naruszenia przez Polskę standardu wynikającego z EKPC rzutuje zatem także na ocenę przepisów dokonywaną przez TK⁸³.

Wprowadzenie instytucjonalizacji związków osób tej samej płci może być odczytywane zresztą nie tylko jako nienaruszające art. 18 Konstytucji RP, lecz także mające w nim dodatkowe uzasadnienie. Wynikałoby to ze wzmianki o rodzinie, która w świetle tego przepisu ma również być pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.

Konstytucja RP nie wprowadza definicji rodziny, dlatego TK odwoływał się do powszechnie funkcjonującego znaczenia tego terminu, jakie ukształtowało się w języku polskim. W rezultacie przyjęto, że rodziną jest każdy trwały związek dwóch lub więcej osób składający się z co najmniej jednej osoby dorosłej i dziecka, oparty na więzach emocjonalnych, prawnych, a przeważnie także na więzach krwi⁸⁴. Podobnie jak część doktryny orzecznictwo to zakładało zatem, że do stworzenia rodziny

⁷⁸ *Vide* wyroki Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie: z dnia 13 października 2022 r., sygn. akt I SA/Wa 422/21; z dnia 24 stycznia 2023 r., sygn. akt VII SA/Wa 2295/22; Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 24 maja 2023 r., sygn. akt III SA/Łd 43/23.

⁷⁹ Przykładem jest Chorwacja, gdzie w grudniu 2013 r. odbyło się referendum w sprawie zmiany konstytucji i wpisania do niej, że „małżeństwo jest związkiem kobiety i mężczyzny”, a parę miesięcy po wprowadzeniu tej zmiany związki osób tej samej płci zostały uregulowane Ustawą z dnia 15 lipca 2014 r. o związkach partnerskich.

⁸⁰ P. Tuleja, komentarz do art. 18...

⁸¹ L. Garlicki, komentarz do art. 18, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, t. 1, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016, LEX.

⁸² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 maja 2018 r., sygn. akt SK 18/17, OTK ZU 2018, poz. 25.

⁸³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 października 2004 r., sygn. akt P 8/04, OTK ZU 2004, nr 9A, poz. 92.

⁸⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 62/08, OTK ZU 2011, nr 3A, poz. 22.

konieczna jest obecność dziecka⁸⁵. Wywodząco to z etymologii samego pojęcia – spokrewnionego ze słowem „rodzić” – i opierano na założeniu, że rodzinę tworzą osoby, których więzi mają charakter naturalny (tj. wynikający z pochodzenia)⁸⁶.

Powyższa wykładnia budzi wątpliwości. Po pierwsze, TK, koncentrując się na płaszczyźnie czysto językowej, zupełnie pominął to, w jaki sposób rodzina była i jest definiowana w polskim systemie prawnym⁸⁷. Pojęcia konstytucyjne mają znaczenie autonomiczne, co nie wskazuje jednak, że w wykładni nie należy uwzględniać ich dotychczasowego rozumienia – zwłaszcza wobec braku definicji w samej Konstytucji RP i wobec uznania, że są one zastane⁸⁸. Po drugie, sytuacja ta prowadzi do trudnych do zaakceptowania wniosków, jakoby małżonkowie lub konkubenci byli rodziną tylko wtedy, gdy urodzi im się dziecko, przy czym traciłoby ten status w wypadku jego śmierci⁸⁹. Po trzecie, pominięto dorobek orzeczniczy, wskazujący wprost na ewolucję rozumienia tego terminu.

Odminną wykładnię art. 18 Konstytucji RP niż przedstawiona przez TK przyjęto zresztą w późniejszym orzecznictwie NSA. W jego ocenie nie da się wyprowadzić definicji rodziny z tego przepisu, z którego wynika jedynie, że na ochronę zasługują w szczególności związki rodzinne oparte na małżeństwie kobiety i mężczyzny oraz

⁸⁵ *Vide* np. W. Borysiak, komentarz do art. 18, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016, Legalis.

⁸⁶ *Vide* M. Stębel, *Jeszcze na temat art. 18 Konstytucji RP. Uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Zeszyty Prawnicze” 2021, nr 1, s. 7–8.

⁸⁷ Warto zauważyć, że do pojęcia rodziny odwoływała się w bardzo podobny sposób do obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz.U. z 1976 r. nr 7, poz. 36, ze zm. Zgodnie z jej art. 79 ust. 1 zdaniem 1 „[m]ałżeństwo, macierzyństwo i rodzina znajdują się pod opieką i ochroną Rzeczypospolitej Polskiej”. Na gruncie tego przepisu przyjmowano jednak, że pojęcie rodziny ma charakter otwarty, a ustawodawca może operować różnymi, w tym szerszymi, jego znaczeniami i wiązać z nim określone konsekwencje prawne (Z. Radwański, *Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny*, [w:] *Prace cywilistyczne*, red. S. Wójcik, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 239). Ustawodawca postępował tak zresztą zarówno przed wejściem w życie Konstytucji PRL, jak i po tym fakcie. *Vide* np. art. 4 ust. 4 Ustawy z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 1993 r. nr 13, poz. 60, ze zm., który stanowił, że przez członków rodziny (rodzinę) rozumie się osoby pozostające we wspólnym gospodarstwie domowym, czy art. 6 ust. 14 obecnie obowiązującej Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 2024 r. poz. 1283, zgodnie z którym rodzinę stanowią osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące.

⁸⁸ *Vide* Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 19 czerwca 2018 r., sygn. akt K 47/14, OTK ZU 2018, poz. 40, w którym przyjęto, że brak definicji legalnej dobra kultury w Konstytucji RP należy rozumieć jako uwzględnienie przez prawodawcę konstytucyjnego takiego jego rozumienia, które przed wejściem w życie ustawy zasadniczej było zastane i relewantne dla krajowego i międzynarodowego prawa ochrony zabytków. Nie oznacza to tożsamości wyrażenia ustawowego ani prawnomiędzynarodowego z konstytucyjnym. To ostatnie ma bowiem charakter autonomiczny, a odwołanie się do koncepcji pojęć zastanych służy jedynie uwzględnieniu ich przedkonstytucyjnego rozumienia w procesie wykładni przepisów konstytucyjnych.

⁸⁹ Zwrócił na to uwagę m.in. Lech Garlicki – *vide* L. Garlicki, komentarz do art. 18... Warto zauważyć, że już w latach pięćdziesiątych XX w. SN stał na stanowisku, na gruncie ówczesnego Kodeksu rodzinnego, że rodzina istnieje, choćby z małżeństwa nie urodziły się dzieci, jak również nie przestaje nią być, jeśli dzieci umrą wcześniej niż rodzice. *Vide* Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1953 r., sygn. akt II C 1333/53.

macierzyństwie i rodzicielstwie. Według NSA art. 18 Konstytucji RP nie daje podstaw do zredukowania rodziny do związków zakotwiczonych w małżeństwie w rozumieniu określonym w tym artykule⁹⁰. O prawnym statusie członka rodziny miałyby natomiast decydować przede wszystkim konkretne przepisy ustawowe.

W Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2005 r., sygn. akt IV CK 648/04, przyjęto natomiast definicję rodziny jako najmniejszej grupy społecznej, powiązanej poczuciem bliskości oraz wspólności osobistej i gospodarczej, które wynika nie tylko z pokrewieństwa. Chociaż rozstrzygnięcie nie dotyczyło wprost wykładni art. 18 Konstytucji RP i podstawą orzekania były przepisy k.c., to jak wynika z uzasadnienia, rozważania miały charakter ogólny, wykraczały poza sam k.c. czy samo prawo cywilne, jak również uwzględniały dorobek orzeczniczy SN (także z czasów sprzed wejścia w życie obowiązującej Konstytucji RP). Wyrok, na co wskazuje wprost jego uzasadnienie, potwierdził również, że przeobrażenia ustrojowe, gospodarcze, kulturowe, a przede wszystkim wynikające ze świadomości społeczeństwa doprowadziły do zachwiania podstawowej formy rodziny opartej na pokrewieństwie. Pod wpływem tego rozstrzygnięcia zaczęła się zmieniać także linia orzecznicza sądów administracyjnych, które interpretując zupełnie odmienne przepisy (np. dotyczące świadczeń rodzinnych), zaczęły kłaść akcenty nie na pokrewieństwo, ale na pozostawanie we wspólnym gospodarstwie domowym, wspólne zamieszkanie, faktyczne pożycie, powiązanie czy bliskość⁹¹.

Należy podzielić pogląd, że Konstytucja RP nie definiuje rodziny i żaden z jej przepisów nie zabrania nadawać temu terminowi szerszego znaczenia niż to, które wynika z samej etymologii. Decydować tu powinny więzy pokrewieństwa, powinowactwa, ale również faktycznego istnienia ścisłych i trwałych relacji⁹². Z tego powodu trzeba też zaakceptować stanowisko coraz częściej przedstawiane w doktrynie, a mówiące, że rodziną w rozumieniu art. 18 Konstytucji RP może być faktyczny i trwały związek dwóch osób, w tym także tej samej płci⁹³. Nie bez znaczenia jest wskazywana wcześniej ewolucja omawianego pojęcia na gruncie Konwencji, oddziałująca na wykładnię pojęć konstytucyjnych.

Potencjał takiego podejścia do pojmowania rodziny dobrze obrazuje praktyka orzecznicza innych państw europejskich, np. Łotwy. Zgodnie z art. 110 zdaniem 1 Konstytucji Republiki Łotewskiej państwo chroni i wspiera małżeństwo: związek

⁹⁰ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 25 października 2016 r., sygn. akt II GSK 866/15.

⁹¹ *Idem* np. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 3 kwietnia 2014 r., sygn. akt I SA/Wa 3130/13; Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 sierpnia 2016 r., sygn. akt I SA/Wa 848/16; Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie z dnia 18 stycznia 2018 r., sygn. akt II SA/Sz 1199/17.

⁹² L. Garlicki, komentarz do art. 18...; J. Pawliczak, *Opinia prawna na temat potrzeby oraz dopuszczalności instytucjonalizacji związków partnerskich osób tej samej płci (w świetle prawa cywilnego oraz konstytucyjnego)*, <http://ptpa.org.pl/site/assets/files/publikacje/opinie/Opinia_Potrzeba%20instytucjonalizacji%20związków%20partnerskich%20osób%20tej%20samej%20płci.pdf>, s. 23, dostęp 18 VI 2025.

⁹³ *Idem* np. P. Tuleja, komentarz do art. 18...

między mężczyzną a kobietą, rodzinę, prawa rodziców i dziecka⁹⁴. Jest to przepis bardzo podobny do art. 18 Konstytucji RP. Trybunał Konstytucyjny Łotwy uznał, że pojęcie rodziny nie zostało jednak doprecyzowane, a sama ustawa zasadnicza nie ustanawia kryterium płci wobec osób, które mogą być uznane za rodzinę. Zwrócono uwagę, że społeczeństwo tworzą nie tylko takie osoby, które ze swej natury są połączone bliskimi więzami osobistymi i rodzinnymi z przedstawicielami płci przeciwnej, lecz także osoby, które ze swej natury tworzą takie relacje z przedstawicielami własnej płci. Zgodnie z zasadą godności ludzkiej państwo powinno w równym stopniu szanować obie grupy oraz fakt, że podstawą rodziny może być związek osób tej samej płci. Wziąwszy pod uwagę konstytucyjną ochronę rodziny, zasadę poszanowania godności ludzkiej oraz prawo do życia prywatnego, łotewski Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 110 Konstytucji Republiki Łotewskiej nakłada na ustawodawcę obowiązek zapewnienia ochrony prawnej, socjalnej i ekonomicznej oraz wsparcia wszystkim rodzinom, w tym tworzoną przez partnerów tej samej płci⁹⁵. Na skutek bierności ustawodawcy Sąd Najwyższy Łotwy orzekł, że do czasu wprowadzenia odpowiednich regulacji to na sądach będzie ciążyła odpowiedzialność za zagwarantowanie obywatelom ich konstytucyjnych praw, co w ówczesnych okolicznościach oznaczało, że sądy miały orzekać o istnieniu stosunku rodzinnego⁹⁶. Ostatecznie Łotwa przyjęła ustawę o związkach partnerskich, uzasadniając to m.in. koniecznością wykonania wyroku Trybunału Konstytucyjnego. Przepisy weszły w życie 1 lipca 2024 r.⁹⁷

Na polskim gruncie i w kontekście wykonania wyroku ETPC w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska konieczność uregulowania związków partnerskich nie powinna budzić wątpliwości, jednak pojawia się wiele pytań dotyczących kształtu przyszłej regulacji. Jak wskazano wyżej, Trybunał nie określa katalogu praw, które powinny zostać przyznane parom jedнопłciowym, a ze względu na zasadniczo podobną sytuację tych związków i par osób odmiennej płci tworzenie osobnego katalogu nie wydaje się w ogóle trafnym rozwiązaniem. Niewątpliwie polski ustawodawca może czerpać z doświadczeń innych państw europejskich, np. Włoch, gdzie wprowadzono stosowną regulację po Wyroku ETPC z dnia 21 lipca 2015 r. w sprawie Oliari i in. vs. Włochy. Co istotne, na temat konstytucyjności braku

⁹⁴ Konstytucja Republiki Łotewskiej z dnia 15 lutego 1922 r., tłum. L. Gołubiec, I. Jaroszkiewicz, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/Lotwa_pol_010711.pdf>, dostęp 18 VI 2025.

⁹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego Łotwy z dnia 12 listopada 2020 r., sygn. akt 2019-33-01, <https://www.satv.tiesas.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2019/12/2019-33-01_Judgment.pdf#search=>>, dostęp 18 VI 2025.

⁹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego Łotwy z dnia 10 grudnia 2021 r., sygn. akt SKA-[B1]/2021: Latvijas Republikas Senāta, Administratīvo lietu departamenta, 2021.gada [...], Spriedums 1, Lieta Nr. [...], SKA-[B1]/2021, ECLI:LV:AT:2021: [...], <https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/3_Jaunumi/Par_tiesas_sedem/SKA-B1-2021.docx>, dostęp 18 VI 2025.

⁹⁷ *Vide* informacje zamieszczone na stronie łotewskiego Ministerstwa Sprawiedliwości: *Latvijā no 1. jūlija tiesiskais regulējums laus reģistrēt partnerību*, <<https://www.tm.gov.lv/lv/jaunums/latvija-no-1juli-jas-tiesiskais-regulejums-laas-registret-partneribu>>, dostęp 18 VI 2025.

instytucjonalizacji związków jedнопłciowych wypowiedział się wcześniej włoski Trybunał Konstytucyjny. Orzekł o zgodności zaskarżonych przepisów z ustawą zasadniczą, wskazując jednocześnie na rolę parlamentu – w ramach przysługującego mu marginesu uznania – w regulowaniu tych związków, w tym tworzeniu dla nich odpowiednich gwarancji oraz zapewnianiu ich uznawania przez prawo⁹⁸. Należy tu dostrzec pewne podobieństwa do podejścia polskiego TK odwołującego się w tego typu sprawach do zaniechania ustawodawczego. Włoski Trybunał Konstytucyjny wskazywał przy tym, że uznanie przez prawo związków jedнопłciowych nie musi pociągać za sobą zrównania ich z małżeństwem, czego dowodzą rozwiązania przyjęte w różnych państwach⁹⁹. Ostatecznie Ustawą nr 76 z dnia 20 maja 2016 r. wprowadzono we Włoszech związki partnerskie dla osób tej samej płci. Przyjęto w niej m.in., że przepisy odnoszące się do małżeństwa czy małżonków występujące w innych aktach prawnych mają zastosowanie do osób, które zawarły związek partnerski, uczyniono także pewne wyjątki, np. w zakresie przepisów regulujących prawa małżeństw do dokonywania przysposobienia¹⁰⁰.

Na pewno projektodawca przyszłej polskiej regulacji powinien odpowiedzieć na pytanie, na ile związki partnerskie muszą się różnić od małżeństwa, aby można było uniknąć zarzutu naruszenia konstytucyjnej ochrony (pozycji) tego ostatniego wynikającej z art. 18 ustawy zasadniczej. Ten problem także nie jest nowy z perspektywy doświadczeń innych państw europejskich. W tym zakresie należy podzielić ocenę przedstawioną np. przez niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny. Przyjął on, że szczególna ochrona małżeństwa oznacza zakaz sytuowania go w położeniu mniej korzystnym od pozycji innych form życia społecznego, nie oznacza jednak zakazu umożliwienia partnerom tej samej płci uregulowania ich relacji w sposób prawnie podobny do małżeństwa¹⁰¹. Warto przy tym zastrzec, że choć w Konstytucji Republiki Federalnej Niemiec nie wprowadzono definicji legalnej małżeństwa¹⁰², to wynikała ona wówczas z utrwalonego orzecznictwa i piśmiennictwa (jako związek kobiety

⁹⁸ *Vide* wyroki przytoczone w Wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2015 r. w sprawie Oliari i in. vs. Włochy, skarga nr 18766/11 i 36030/11, par. 45.

⁹⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2015 r. w sprawie Oliari i in. vs. Włochy, skarga nr 18766/11 i 36030/11, par. 45.

¹⁰⁰ Tekst ustawy dostępny w języku włoskim *vide* Legge 20 maggio 2016, n. 76, Regolamentazione delle unioni civili tra persone dello stesso sesso e disciplina delle convivenze (16G00082) [Ustawa o związkach partnerskich i konkubinatach osób tej samej płci z dnia 20 maja 2016 r.], <<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2016/05/21/16G00082/sg>>, dostęp 18 VI 2025.

¹⁰¹ Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lipca 2002 r., sygn. akt 1 BvF 1/01, 1 BvF 2/01. Szerzej na temat wyroku B. Jagura, *Instytucja rejestrowanego związku partnerskiego w świetle niemieckiego orzecznictwa konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 2013, z. 6, s. 88–101.

¹⁰² *Vide* art. 6 ust. 1 Ustawy zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r., tłum. B. Banaszak, A. Malicka, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf>, dostęp 18 VI 2025. Zgodnie z nim małżeństwo i rodzina znajdują się pod szczególną ochroną porządku państwowego.

i mężczyzny)¹⁰³. Wydaje się, że w Polsce bez przeszkód może zostać przyjęty taki sposób rozumienia ochrony wynikającej z art. 18 Konstytucji RP. Zwłaszcza jeżeli uwzględnimy, że polski TK nie kwestionował dotąd poszerzania przez ustawodawcę zakresu praw konstytucyjnych na inne podmioty niż wskazane w ustawie zasadniczej, przy czym zastrzegł, że akt ten pełni funkcję gwarancyjną, wyznaczając minimalny standard ochrony¹⁰⁴.

Ważny w tym kontekście może być jednak zakres podmiotowy regulacji dotyczącej związków partnerskich, tj. fakt, czy będzie ona adresowana wyłącznie do par osób tej samej płci (a tego dotyczy wyrok Przybyszewska i in. vs. Polska) czy również do par różnopłciowych. W tym drugim wypadku w razie uregulowania związków partnerskich w sposób bardzo zbliżony do małżeństwa mogłaby powstać wątpliwość, czy nie doszło do stworzenia instytucji wobec niego konkurencyjnej¹⁰⁵.

Na zakończenie warto zauważyć, że zgodnie z danymi Unii Europejskiej tylko pięć jej państw nie uznaje zarejestrowanych związków partnerskich: Bułgaria, Litwa, Polska, Rumunia i Słowacja¹⁰⁶.

X. Projekt ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich

W wykazie prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów 18 października 2024 r. opublikowano projekty ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich¹⁰⁷ oraz ustawy wprowadzającej ustawę o rejestrowanych związkach partnerskich¹⁰⁸, mające na celu m.in. wykonanie wyroku ETPC w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska. Pierwszy z nich zakłada, że rejestrowany związek partnerski mogą zawrzeć dwie osoby pełnoletnie stanu wolnego niezależnie od płci¹⁰⁹. Wychodzi zatem poza ramy, jakich

¹⁰³ B. Jagura, *op. cit.*, s. 91. W 2017 r. weszła w życie nowelizacja § 1353 ust. 1 niemieckiego Kodeksu cywilnego (Bürgerliches Gesetzbuch vom 18.08.1896 in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002, BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738 [Niemiecki Kodeks cywilny z dnia 18 sierpnia 1896 r. ze zmianami wprowadzonymi dnia 2 stycznia 2002 r.]), która wprowadziła możliwość zawierania małżeństw przez osoby tej samej płci. Zgodnie z nowym brzmieniem § 1353 ust. 1 zdania 1 „małżeństwo zawierają dożywotnio dwie osoby różnej lub tej samej płci” [tłum. aut.].

¹⁰⁴ *Idem* np. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 grudnia 2015 r., sygn. akt SK 36/14, OTK ZU 2015, nr 11A, poz. 189.

¹⁰⁵ Zwracał na to uwagę niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 17 lipca 2002 r., sygn. akt 1 BvF 1/01, 1 BvF 2/01, argumentując, że związki partnerskie były wówczas dostępne jedynie dla osób tej samej płci, a zatem nie mogły stanowić konkurencji dla małżeństwa (wówczas przysługującego osobom różnej płci) ani być stosowane zamiennie z nim.

¹⁰⁶ Zarejestrowane związki partnerskie, <https://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_pl.htm>, dostęp 18 VI 2025.

¹⁰⁷ Projekt ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, dostęp 18 VI 2025.

¹⁰⁸ Projekt ustawy wprowadzającej ustawę o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD88, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390652>>, dostęp 18 VI 2025.

¹⁰⁹ Artykuły 2 i 3 Projektu ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, dostęp 18 VI 2025.

wymaga orzeczenie Trybunału (uregulowanie związków osób tej samej płci), a uzasadnienie sugeruje, że wynika to m.in. z ryzyka dyskryminacji osób odmiennej płci, które mogłyby być zainteresowane zawarciem takiego związku, zwłaszcza wobec akcentowanych w projekcie różnic względem małżeństwa¹¹⁰. Projekt reguluje w szczególności: zawarcie związku (przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego)¹¹¹, prawa i obowiązki partnerów¹¹², stosunki majątkowe¹¹³, uczestnictwo w sprawowaniu pieczy nad dzieckiem pozostającym pod władzą rodzicielską drugiego z partnerów¹¹⁴ oraz ustanie związku partnerskiego¹¹⁵. Projekt ustawy wprowadzającej ustawę o rejestrowanych związkach partnerskich zawiera także przepisy nowelizujące obecnie obowiązujące prawo w celu przyznania osobom w związkach partnerskich uprawnień w obszarze opieki zdrowotnej, zabezpieczenia społecznego, dziedziczenia i podatków. Podkreślić należy, że projektowane rozwiązania zakładają zmiany także w obszarach wskazanych przykładowo w niniejszym artykule jako problematyczne na gruncie obecnie obowiązujących przepisów – takie jak kwestie nazwiska, pełnomocnictwa w poszczególnych procedurach sądowych i administracyjnych, dziedziczenia, prawa do świadczeń z zakresu ubezpieczeń społecznych czy ustroju majątkowego, w tym rozliczeń majątkowych partnerów po rozstaniu.

Treść przedstawionych projektów wskazuje, że ich wejście w życie wykonałoby wyrok ETPC. Ocena ta jest jednak o tyle prosta, że – jak warto przypomnieć – z orzecznictwa Trybunału nie wynika katalog konkretnych praw, które mają być przyznane związkom osób tej samej płci. Projektowane regulacje, chociaż mogą budzić z różnych powodów niedosyt, mają charakter kompleksowy i prowadzą do formalnego uznania związków jednopłciowych. Nie są przy tym ograniczone do kwestii symbolicznych, ale pozwalają na upodmiotowienie tych par w polskim systemie prawnym, a zatem spełniają oczekiwania wynikające z orzecznictwa ETPC.

Jak wskazano wyżej, projekt wykracza poza wykonanie wyroku Trybunału w tym sensie, że przyznaje prawo do zawarcia związku partnerskiego także parom różnopłciowym. Taka decyzja projektodawcy, zwłaszcza wobec sygnalizowanych

¹¹⁰ *Vide* Projekt ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, dostęp 18 VI 2025, s. 6 i 14 uzasadnienia. Uzasadnienie projektu na s. 6 odwołuje się również do Wyroku Sądu Najwyższego Wielkiej Brytanii w sprawie Steinfeld i Keidan vs. Secretary of State for the International Development z dnia 27 czerwca 2018 r., sygn. akt UKSC/2017/0060, w którym stwierdzono, że uniemożliwienie parom różnopłciowym zawarcia związku partnerskiego narusza przepisy EKPC.

¹¹¹ Rozdział 2 Projektu ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, dostęp 18 VI 2025.

¹¹² Rozdział 3 Projektu ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, dostęp 18 VI 2025.

¹¹³ Rozdział 4 Projektu ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, dostęp 18 VI 2025.

¹¹⁴ Rozdział 5 Projektu ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, dostęp 18 VI 2025.

¹¹⁵ Rozdział 6 Projektu ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, dostęp 18 VI 2025.

wątpliwości co do wykładni art. 18 Konstytucji RP, uzasadnia eksponowanie różnic między związkiem partnerskim a małżeństwem (tj. potraktowanie związku partnerskiego jako formy prostszej, bardziej elastycznej i mniej sformalizowanej)¹¹⁶. Ocena poszczególnych rozwiązań projektu z perspektywy innej niż wykonanie samego wyroku nie mieści się jednak w ramach tego tekstu.

XI. Podsumowanie

Wyrok Przybyszewska i in. *vs.* Polska wpisuje się w dotychczasową linię orzeczniczą ETPC w zakresie ochrony związków osób tej samej płci, utrwalając standard wynikający z art. 8 Konwencji¹¹⁷. Trybunał nie zaprezentował wprawdzie w orzeczeniu postępowej argumentacji, powtórzył bowiem tezy przedstawione w sprawie Fedotova i in. *vs.* Federacja Rosyjska. Z punktu widzenia Polski jest to natomiast kamień milowy, zwłaszcza że państwo zostało związane tym wyrokiem na podstawie art. 46 ust. 1 EKPC. Z kolei dla krajów, które nie zapewniły żadnych ram prawnych dla związków osób tej samej płci, stanowi to kolejny sygnał, że tego rodzaju postępowanie bezpośrednio narusza Konwencję.

Obecny standard uznania par jedнопłciowych kształtuje się na podstawie art. 8 EKPC, a jego kluczową treścią jest realizacja przez państwa pozytywnego obowiązku uznania tych par, przy czym zakres, forma oraz struktura takiego uznania zostały pozostawione państwom. Takie podejście Trybunału powoduje, że dysponują one szerokim marginesem swobody w obszarze spełnienia tego obowiązku. Obecnie w Radzie Europy 31 krajów (spośród 46) umożliwia uznanie par jedнопłciowych. Wśród nich 11 krajów daje takim parom możliwość zawarcia małżeństwa, 8 przewiduje pozamałżeńskie formy uznania takich związków, a 12 zapewnia zarówno małżeńskie, jak i pozamałżeńskie formy uznania¹¹⁸. Ramy prawne, w jakich następuje uznanie związków osób tej samej płci w państwach Rady Europy, są zróżnicowane. ETPC konsekwentnie twierdzi, że art. 8 w zw. z art. 14 EKPC nie może stanowić podstawy zawarcia małżeństwa, o którym mowa w art. 12 Konwencji. Ze względu na to nie jest do końca jasne, czy małżeństwo jako forma uznania par osób tej samej płci będzie chronione na podstawie art. 8 EKPC, zwłaszcza wobec państw, które takie rozwiązania już przyjęły. Stąd komentatorzy wskazują, że Trybunał miał okazję wyjaśnić i podsumować podstawowe aspekty tego rozwiązania, jednak tego nie

¹¹⁶ Projekt ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>, s. 14 uzasadnienia, dostęp 18 VI 2025.

¹¹⁷ Dotychczasowych spraw dotyczących uznania par osób tej samej płci Trybunał nie rozstrzygał na podstawie art. 14 EKPC. W doktrynie wskazuje się, że skoro nie uznał, że dyskryminacja stanowi „podstawowy aspekt sprawy”, to nie wiadomo, co uznaje on za podstawową przyczynę braku ram prawnych uznania prawnego par osób tej samej płci.

¹¹⁸ C. Poppelwell-Scevak, *op. cit.* oraz Same-Sex Marriage and Civil Unions, <<https://database.ilga.org/same-sex-marriage-civil-unions>>, dostęp 18 VI 2025.

zrobił¹¹⁹. Niemniej jego stanowisko należy uznać za słuszne z uwagi na to, że każdy kraj ma własne rozwiązania w zakresie prawa rodzinnego, w tym często na poziomie konstytucyjnym, zatem trudno zdefiniować jeden „słuszny” reżim adresowany aż do 46 członków Rady Europy.

W świetle doświadczeń innych państw europejskich wydaje się oczywiste, że wykonanie wyroku Przybyszewska i in. *vs.* Polska musi obejmować wprowadzenie regulacji dotyczącej związków osób tej samej płci. I chociaż, jak wskazano, z orzecznictwa ETPC nie wynika katalog praw, które powinny zostać przyznane tym osobom, to należy uwzględnić, że pary jedнопłciowe znajdują się w zasadniczo podobnej sytuacji do par różнопłciowych, jeśli chodzi o potrzebę formalnego uznania i ochrony związku. To z kolei przemawia za stworzeniem kompleksowej regulacji, która przynajmniej przybliży status tych par (prawa, obowiązki, relacje wobec państwa) do tego, jaki mogą uzyskać pary osób odmiennej płci (małżonków). Nie może się ona ograniczać zatem do kwestii wyłącznie symbolicznych, ale powinna, w możliwie wielu obszarach, pozwolić na upodmiotowienie tych par (np. wspólnota majątkowa, prawo rodzinne, prawo spadkowe, ubezpieczenie społeczne). Za idące w tym kierunku należy uznać opublikowane w wykazie prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów projekty ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich (UD87) oraz ustawy zawierającej przepisy wprowadzające tę ustawę (UD88).

Wykonaniu wyroku Przybyszewska i in. *vs.* Polska nie sprzeciwiają się także przepisy Konstytucji RP. Wprawdzie brzmienie art. 18 stwarzało pole do różnych wariantów interpretacyjnych, jednak w ostatnich latach stanowisko w tej kwestii zajęły już polskie sądy, w tym NSA. Potwierdziły one, że przepis nie zabrania wprowadzenia ustawy o związkach osób tej samej płci. Biorąc pod uwagę, że sam TK podkreślał wagę orzeczeń strasburskich dla wykładni Konstytucji RP, należy uznać, że wyrok ETPC stanowi istotny czynnik w interpretacji art. 18, który to czynnik musi być uwzględniony także z perspektywy eliminowania ewentualnych kolizji pomiędzy Konwencją a polską ustawą zasadniczą. Warto przy tym wyraźnie podkreślić, że wyrok ETPC nie wymaga od Polski wprowadzenia małżeństw dla par osób tej samej płci, a zatem kwestia tego, czy art. 18 Konstytucji RP dopuszcza tego typu małżeństwa, nie musi być teraz rozstrzygana przez ustawodawcę wprowadzającego instytucję związku partnerskiego. Nie oznacza to jednak, że sam wskazany artykuł jest pozbawiony znaczenia w kontekście wprowadzania ustawy regulującej związki partnerskie. Po pierwsze, regulacja taka może mieć w tym przepisie dodatkowe uzasadnienie, jeżeli zaakceptujemy coraz częściej przyjmowane w doktrynie szerokie ujęcie rodziny obejmujące związki osób tej samej płci i konieczność ochrony w świetle art. 18 Konstytucji RP. Po drugie, szczególna ochrona małżeństwa wynikająca z Konstytucji RP oznacza zakaz sytuowania go w położeniu mniej korzystnym od pozycji innych form życia społecznego, nie wyklucza jednak przyznania partnerom tej samej płci możliwości uregulowania ich relacji w sposób podobny do małżeństwa.

¹¹⁹ C. Poppelwell-Scevak, *op. cit.*

Po trzecie, wprowadzając możliwość zawierania związków partnerskich także dla osób odmiennej płci (a zatem wykraczając poza wykonanie samego wyroku ETPC), ustawodawca powinien mieć świadomość ryzyka, że instytucja ta może być odbierana jako konkurencyjna dla małżeństwa – w zależności od przyjętego katalogu praw i obowiązków partnerów.

Bibliografia

Źródła

- Bürgerliches Gesetzbuch vom 18.08.1896 in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002, BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738 [Niemiecki Kodeks cywilny z dnia 18 sierpnia 1896 r. ze zmianami wprowadzonymi dnia 2 stycznia 2002 r.].
- Konstytucja Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r., tłum. T. Mołdawa, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Hiszpania_pol_300612.pdf>.
- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz.U. z 1976 r. nr 7, poz. 36, ze zm.
- Konstytucja Republiki Łotewskiej z dnia 15 lutego 1922 r., tłum. L. Gołubiec, I. Jaroszkiewicz, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/Lotwa_pol_010711.pdf>.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284.
- Latvijas Republikas Sēnāta, Administratīvo lietu departamenta, 2021.gada [...], Spriedums 1, Lieta Nr. [...], SKA-[B1]/2021, ECLI:LV:AT:2021: [...] [Wyrok Sądu Najwyższego Łotwy z dnia 10 grudnia 2021 r., sygn. akt SKA-[B1]/2021], <https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/3_Jaunumi/Par_tiesas_sedem/SKA-B1-2021.docx>.
- Legge 20 maggio 2016, n. 76, Regolamentazione delle unioni civili tra persone dello stesso sesso e disciplina delle convivenze (16G00082) [Ustawa o związkach partnerskich i konkubinatach osób tej samej płci z dnia 20 maja 2016 r.], <<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2016/05/21/16G00082/sg>>.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1953 r., sygn. akt II C 1333/53.
- Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 września 2023 r., sygn. akt II OZ 454/23.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2021 r., sygn. akt II CSKP 106/21.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2023 r., sygn. akt II KK 538/22.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 października 2011 r., sygn. akt Ts 15/11, OTK ZU 2012, poz. 202.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 grudnia 2015 r., sygn. akt SK 36/14, OTK ZU 2015, nr 11A, poz. 189.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 lipca 2021 r., sygn. akt SK 15/17, OTK ZU 2021, poz. 51.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 1 lipca 2021 r., sygn. akt SK 4/19, OTK ZU 2021, poz. 52.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2021 r., sygn. akt SK 14/17, OTK ZU 2022, poz. 13.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2021 r., sygn. akt SK 13/17, OTK ZU 2022, poz. 15.

- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2021 r., sygn. akt SK 9/19, OTK ZU 2022, poz. 19.
- Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Katowicach z dnia 13 czerwca 2017 r., sygn. akt V Acz 495/17.
- Projekt ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD87, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390651>>.
- Projekt ustawy wprowadzającej ustawę o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., nr UD88, <<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12390652>>.
- Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 grudnia 2019 r., sygn. akt II OPS 1/19.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2012 r., sygn. akt III CZP 65/12.
- Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2016 r., sygn. akt I KZP 20/15.
- Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2018 r., sygn. akt III CZP 36/17.
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 572.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2024 r. poz. 1061.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 1568.
- Ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn, Dz.U. z 2024 r. poz. 1837.
- Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 1993 r. nr 13, poz. 60, ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 2025 r. poz. 383.
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, Dz.U. z 2025 r. poz. 501.
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz.U. z 2024 r. poz. 935.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 2024 r. poz. 1283.
- Ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska, Dz.U. z 2021 r. poz. 1988.
- Ustawa zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r., tłum. B. Banaszk, A. Malicka, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf>.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 maja 1980 r. w sprawie *Artico vs. Włochy*, skarga nr 6694/74.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 maja 2001 r. w sprawie *Mata Estevez vs. Hiszpania*, skarga nr 56501/00.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 czerwca 2010 r. w sprawie *Schalk i Kopf vs. Austria*, skarga nr 30141/04.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 20 lipca 2010 r. w sprawie *Dadaoucha vs. Malta*, skarga nr 38816/07.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 listopada 2013 r. w sprawie *Vallianatos i in. vs. Grecja*, skargi nr 29381/09 i 32684/09.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 lipca 2015 r. w sprawie *Oliari i in. vs. Włochy*, skargi nr 18766/11 i 36030/11.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie *Orlandi vs. Włochy*, skargi nr 26431/12, 26742/122, 44057/12 i 60088/12.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2023 r. w sprawie *Fedotova i in. vs. Federacja Rosyjska*, skarga nr 40792/10 i 2 in.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 maja 2023 r. w sprawie *Buhuceanu i in. vs. Rumunia*, skarga nr 20081/19 i 20 in.

- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 września 2023 r. w sprawie Koilova i Babulkova vs. Bułgaria, skarga nr 40209/20.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyśzewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17 i 9 in.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 19 września 2024 r. w sprawie Formela i in. vs. Polska, skarga nr 58828/12 i 4 in.
- Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lipca 2002 r., sygn. akt I BvF 1/01, 1 BvF 2/01.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 25 października 2016 r., sygn. akt II GSK 866/15.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 10 października 2017 r., sygn. akt II OSK 293/16.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 22 czerwca 2021 r., sygn. akt II OSK 2608/19.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 grudnia 2022 r., sygn. akt II OSK 3973/19.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 17 maja 2023 r., sygn. akt II OSK 1461/20.
- Wyrok Sądu Najwyższego Wielkiej Brytanii w sprawie Steinfeld i Keidan vs. Secretary of State for the International Development z dnia 27 czerwca 2018 r., sygn. akt UKSC/2017/0060.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2005 r., sygn. akt IV CK 648/04.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2007 r., sygn. akt IV CSK 301/07.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2017 r., sygn. akt V CSK 198/16.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego Hiszpanii z dnia 6 listopada 2012 r., sygn. akt 198/2012.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego Łotwy z dnia 12 listopada 2020 r. w sprawie nr 2019-33-01, <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2019/12/2019-33-01_Judgment.pdf#search=>>.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 października 2004 r., sygn. akt P 8/04, OTK ZU 2004, nr 9A, poz. 92.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 62/08, OTK ZU 2011, nr 3A, poz. 22.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 września 2015 r., sygn. akt SK 21/14, OTK ZU 2015, nr 8A, poz. 122.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 maja 2018 r., sygn. akt SK 18/17, OTK ZU 2018, poz. 25.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 czerwca 2018 r., sygn. akt K 47/14, OTK ZU 2018, poz. 40.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 24 maja 2023 r., sygn. akt III SA/Łd 43/23.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie z dnia 18 stycznia 2018 r., sygn. akt II SA/Sz 1199/17.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 3 kwietnia 2014 r., sygn. akt I SA/Wa 3130/13.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 sierpnia 2016 r., sygn. akt I SA/Wa 848/16.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 21 czerwca 2022 r., sygn. akt II Aka 450/21.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 13 października 2022 r., sygn. akt I SA/Wa 422/21.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 24 stycznia 2023 r., sygn. akt VII SA/Wa 2295/22.

Piśmiennictwo

- Borysiak W., komentarz do art. 18, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Saffjan, L. Bosek, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016, Legalis.
- Fedele G., *Milestone or Missed Opportunity? The ECtHR Grand Chamber Judgment in Fedotova v. Russia on the Legal Recognition of Same-Sex Couples*, <<https://www.ejiltalk.org/milestone-or-missed-opportunity-the-ecthr-grand-chamber-judgment-in-fedotova-v-russia-on-the-legal-recognition-of-same-sex-couples/>>.
- Garlicki L., *Fedotova i inni przeciwko Rosji, czyli sformowanie europejskiego standardu nakazującego prawne uznanie związków monoseksualnych*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2023, nr 2.
- Garlicki L., komentarz do art. 18, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, t. 1, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016, LEX.
- Garlicki L., komentarz do art. 46, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, red. L. Garlicki, t. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2011.
- Górski M., *Lotniskowiec „Strasbourg” zakończył manewr. Uwagi na kanwie wyroku Wielkiej Izby ETPC z 17.01.2023 r., Fedotova i inni v. Rosja*, „Państwo i Prawo” 2023, z. 9.
- Jagura B., *Instytucja rejestrowanego związku partnerskiego w świetle niemieckiego orzecznictwa konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 2013, z. 6.
- Jezusek A., *Możliwość instytucjonalizacji związku osób tej samej płci w świetle art. 18 Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 4(129).
- Kondak I., komentarz do art. 32, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, red. L. Garlicki, t. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2011.
- Latvijā no 1.jūlija tiesiskais regulējums ļaus reģistrēt partnerību, <<https://www.tm.gov.lv/lv/jaunums/latvija-no-1julija-tiesiskais-regulejums-laush-registret-partneribu>>.
- Łętowska E., Woleński J., *Instytucjonalizacja związków partnerskich a Konstytucja RP z 1997 r.*, „Państwo i Prawo” 2013, z. 6.
- Mączyński A., *Konstytucyjne i międzynarodowe uwarunkowania instytucjonalizacji związków homoseksualnych*, [w:] *Związki partnerskie. Debata na temat projektowanych zmian prawnych*, red. M. Andrzejewski, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2013.
- Michałek K., *Art. 18 Konstytucji w odniesieniu do możliwości wprowadzenia instytucji małżeństw jednopłciowych w Polsce*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2023, z. 4.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010.
- Pawliczak J., *Opinia prawna na temat potrzeby oraz dopuszczalności instytucjonalizacji związków partnerskich osób tej samej płci (w świetle prawa cywilnego oraz konstytucyjnego)*, <http://ptpa.org.pl/site/assets/files/publikacje/opinie/Opinia_Potrzeba%20instytucjonalizacji%20związków%20partnerskich%20osób%20tej%20samej%20płci.pdf>.
- Pawliczak J., *Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014.
- Poppelwell-Scevak C., *Until Social Norms Say I Do: How the Grand Chamber Taketh and Giveth Away in Fedotova and Others v. Russia*, <<https://strasbourgobservers.com/2023/04/12/until-social-norms-say-i-do-how-the-grand-chamber-taketh-and-giveth-away-in-fedotova-and-others-v-russia/>>.
- Radwański Z., *Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny*, [w:] *Prace cywilistyczne*, red. S. Wójcik, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
- Same-Sex Marriage and Civil Unions, <<https://database.ilga.org/same-sex-marriage-civil-unions>>.
- Scherpe J., *The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights*, „Equal Rights Review” 2013, vol. 10.

- Stębelski M., *Jeszcze na temat art. 18 Konstytucji RP. Uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Zeszyty Prawnicze” 2021, nr 1.
- Theilen J.T., *European Consensus Between Strategy and Principle. The Uses of Vertically Comparative Legal Reasoning in Regional Human Rights Adjudication*, Nomos, Baden-Baden 2020.
- Tuleja P., komentarz do art. 18, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, LEX.
- Vikarská Z., *The Many Troubles of the Fedotova Judgment*, <<https://verfassungsblog.de/the-many-troubles-of-the-fedotova-judgment/>>.
- Wąsik M., *Przybyszewska and Others v. Poland: A Milestone for Poland While a Tiny Brick for Other Countries*, <<https://strasbourgobservers.com/2024/01/16/przybyszewska-and-others-v-poland-a-milestone-for-poland-while-a-tiny-brick-for-other-countries/>>.
- Wąsik M., *Wyrok Wielkiej Izby w sprawie Fedotova i inni przeciwko Rosji a podwyższony standard ochrony dla związków osób tej samej płci*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2023, nr 2.
- Wąsik M., *Związki osób tej samej płci. Konsekwencje braku regulacji w prawie polskim*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2024.
- Wróbel A., komentarz do art. 46, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, red. L. Garlicki, t. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2011.
- Zarejestrowane związki partnerskie, <https://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_pl.htm>.